

Оксана ОЛИВКО, кандидат економічних наук, доцент
кафедри міжнародного туризму і готельного бізнесу,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5710-4116>

Західноукраїнський національний університет

46009, вул. Львівська 11, м. Тернопіль, Україна

СУТНІСТЬ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Розглянуто сутність та етапи зародження і становлення природокористування, формування його понятійного апарату, концептуальних засад. Фактично природокористування зародилось на стику економічних, соціальних і екологічних наук. Тому йому присвячений цілий цикл праць на міжпредметному рівні. Оскільки розвиток природокористування відбувався на фоні становлення конструктивної географії, то і географи внесли важливу лепту у дослідження його сутнісних сторін. Власне цим аспектам присвячений розгляд наукових праць орієнтовно до 2000 року.

Зародження міжнародної стратегії сталого розвитку наприкінці минулого століття розширив сферу наукових досліджень сутності природокористування. Природокористування варто розглядати як міжгалузевий науковий напрям. Методологія рекреаційного природокористування, на думку автора сформувалась у XXI столітті і представляє собою систему підходів, принципів та методів, спрямованих на оптимальне використання природних ресурсів для відпочинку та оздоровлення населення, враховуючи при цьому оцінку рекреаційного потенціалу, невиснажливий характер природокористування, забезпечення стійкості геосистем та збереження їх для нинішніх та майбутніх поколінь.

Ключові слова: рекреаційне природокористування, методологічні основи, історичні етапи.

Oksana OLYVKO, PhD in Economics, Associate Professor,
Department of International Tourism and Hospitality Management,
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5710-4116>
Western Ukrainian National University
46009, 11 Lvivska Street, Ternopil, Ukraine

THE ESSENCE AND CONCEPTUAL BASIS OF RECREATIONAL USE OF NATURAL RESOURCES

This paper examines the nature and stages of the emergence and development of natural resource management, as well as the formation of its conceptual framework and theoretical foundations.

The development of natural resource management took place in the second half of the last century through numerous publications by foreign and domestic scholars. In fact, nature management originated at the intersection of economic, social and environmental sciences. Consequently, a whole series of works at an interdisciplinary level is devoted to it. Since the development of nature management took place against the backdrop of the emergence of constructive geography, geographers also made a significant contribution to the study of its essential aspects. It is precisely these aspects that are the focus of the review of scientific works up to approximately 2000. Within this sphere, the following main areas of activity are identified:

- *resource consumption — the extraction and use of natural resources, as well as the utilisation of environmental components as 'receptacles' for the disposal of production and consumption waste;*

- *constructive transformation of the natural environment — implementation of comprehensive programmes for its transformation, improvement of resource properties, protection against natural disasters, and elimination of the consequences of negative economic activity;*

- *restoration of natural resources — implementation of measures aimed at their regeneration and creation of conditions for the reproduction of renewable resources;*

- *protection of the living environment and natural resources — prevention of the negative consequences of production and consumption activities, preservation and conservation of natural landscapes, maintenance of genetic diversity of bi*
- *management and monitoring — inventorying, recording and monitoring the state of resources, regulating natural resource use and managing the relevant processes.*

Attention is drawn to the classification scheme for natural resource use developed by foreign researchers, which identifies two main forms — resource-consuming and resource-conserving, three basic types — background, areal and dispersed, as well as eleven types of natural resource use

The emergence of the international sustainable development strategy at the end of the last century broadened the

scope of scientific research into the nature of nature use. Nature use should be regarded as an interdisciplinary field of study. The methodology of recreational nature use, in the author's view, took shape in the 21st century and constitutes a system of approaches, principles and methods aimed at the optimal use of natural resources for the recreation and health of the population, whilst taking into account the assessment of recreational potential, the non-depleting nature of nature use, ensuring the sustainability of geosystems and their preservation for present and future generations.

Ecological sustainability as the basis for recreational use of nature involves organising activities aimed at the rational use of natural resources for recreation, health improvement and the restoration of people's physical and mental well-being. The concept of 'recreational potential' is examined in the context of the environmental approach.

The recreational potential of an area is defined as the combination of conditions and resources that facilitate the development of recreational and tourism activities. European standards for the development of recreational use of the natural environment are based on the principles of sustainability, which envisage a harmonious balance between recreational activities, economic development and the conservation of the natural environment.

The concept of a region's recreational environment involves a comprehensive, integrated presentation of the conditions and resources for recreational and tourism activities within a specific territory. In the scientific literature, the environment is usually structured into several components: the natural environment, the agrotechnical environment (so-called 'second nature'), the artificial material world created by humans (quasi-nature), and the social environment. It is advisable to apply a similar approach when assessing the recreational potential of territories. This publication examines the main aspects of developing a methodology for recreational nature use.

Keywords: recreational nature use, methodological foundations, historical stages.

Постановка науково-теоретичної проблеми, актуальність і новизна дослідження. Незважаючи на відносну молодість рекреаційного природокористування як наукового напрямку, в ньому розкрито його сутнісну сторону, яка стосується ошадливого ставлення до природних рекреаційних ресурсів. В нинішніх умовах розвитку науки природокористування важливі аспекти базуються на методології сталого розвитку. Це і збалансоване природокористування, про необхідність досягнення балансу між використанням природних рекреаційних ресурсів та їх відновленням і збереженням. Збалансоване рекреаційне природокористування необхідно розглядати через призму балансу рескрсозберігаючих та природоспоживаючих галузей господарського комплексу. Складовою методології рекреаційного природокористування є концепція рекреаційного середовища регіону, у якій передбачено комплексне, інтегроване представлення умов і ресурсів рекреаційно-туристичної діяльності певної території (природне середовище, агротехнічне середовище, штучний матеріальний світ, створений людиною, соціальне середовище). Актуальність такого роду досліджень є очевидною, оскільки теоретико-методологічні засади рекреаційного природокористування визначають предмет дослідження науки, його основні аспекти. Новизна дослідження полягає в тому, що в процесі вивчення методологічних засад викристалізуються все нові його аспекти, що розширює діапазон наукових вивчень.

Аналіз останніх публікацій за темою дослідження. Одним із завдань наукової публікації. Було висвітлення витоків категорії природокористування у другій половині ХХ

столітті українськими і зарубіжними вченими. З'ясовано вклад зарубіжних та вітчизняних вчених у становленні сутнісних характеристик природокористування, рекреаційного природокористування. Подальший розвиток наукового розуміння природокористування зумовив його структурування та типологізацію. В цьому процесі значний вклад внесли відомі вчені: О.М. Маринич, П.Г. Шищенко, М.М. Паламарчук, О.М. Паламарчук, О.Г. Топчієв, М.С. Нудельман, Т.Ю. Туниця. Категорію «рекреаційне природокористування» та її методологічні засади досліджували: А. І. Бочковська, О.О. Любіцева та І. В. Кочеткова, В.П. Руденко і С.В. Руденко, К.Й. Кілінська, М.М. Поколотна, В.В. Яворська, П.Ф. Фоменко, О.І Дребот, Н.М. Клим, В.І. Стафійчук, Л.С. Мальчикова, Т.І. Божук, П.Л. Царик, В.Л. Петранівський і В. Й. Рутинський та інші

Виклад основного матеріалу. Термін «природокористування», запропонований і введений у науковий обіг наприкінці 1960-х років ХХ ст., сприяв формуванню нового напрямку наукових досліджень на перетині економічних, географічних, екологічних знань. У загальному розумінні головне завдання природокористування як науки полягає у виробленні загальних принципів здійснення діяльності, пов'язаної з використанням природного середовища та його ресурсів. Це завдання узгоджувалося з одним із провідних напрямів конструктивно-географічних досліджень того часу — планомірним освоєнням, перетворенням і раціональним використанням природних ресурсів, що також було задекларовано наприкінці 1960-х років.

Одними з перших учених-географів, які

обґрунтували концептуальні засади природокористування, були зарубіжні представники [16]. Вони розглядали природокористування як сферу діяльності, спрямовану на задоволення зростаючих потреб суспільства у природних ресурсах і формування сприятливого життєвого середовища. У цьому контексті природокористування охоплює використання природних ресурсів, їх дослідження, відтворення та примноження, збереження і поліпшення природного середовища, а також охорону природних багатств і підтримання їх різноманіття. Водночас у цьому визначенні недостатньо чітко відображено аспект взаємодії суспільства і природи.

Цей недолік було частково усунуто у працях професора О. М. Маринича, який розглядав природокористування як важливу складову проблеми взаємодії суспільства і природи. На його думку, природокористування охоплює процеси вивчення, освоєння, використання, перетворення та охорони природного середовища і його ресурсів.

У 1980-х роках розпочався етап формування теоретичних і методичних засад конструктивно-географічного підходу до природокористування в умовах науково-технічного прогресу. У цей період утвердилося поняття раціонального природокористування як системи діяльності, спрямованої на економне використання природних ресурсів і природних умов, забезпечення їх ефективного відновлення з урахуванням перспектив соціально-економічного розвитку та збереження здоров'я населення. Таким чином, раціональне природокористування розглядалося як форма високоефективного господарювання, що не спричиняє негативних змін у природно-ресурсному потенціалі та не призводить до істотного порушення природного середовища.

Окремі дослідники розглядали проблеми раціонального природокористування у контексті охорони навколишнього середовища, акцентуючи увагу на раціональній організації господарської діяльності. Ю. Ю. Туниця визначав природокористування як процес безпосереднього використання природних ресурсів певної території. Унаслідок цього в науковій літературі сформувалися різні підходи до трактування поняття природокористування [14].

Узагальнюючи наявні підходи до трактування поняття природокористування, його доцільно визначати як форму взаємодії суспільства з природним середовищем, що реалізується через діяльність, спрямовану на використання природних ресурсів, забезпечення матеріаль-

ного виробництва та життєдіяльності населення, охорону довкілля і досягнення інших суспільно важливих цілей.

З огляду на багатогранність впливу суспільства на природу, у структурі природокористування виокремлюють кілька основних складових: використання природних ресурсів, їх відновлення, охорону природи та перетворення природного середовища. Відповідно до сфери застосування та рівня комплексності природокористування поділяють на окремі види і напрями діяльності.

Попри те, що природокористування як галузь знань інтегрує складові природничих, суспільних і технічних наук, в організаційно-науковому вимірі його доцільно розглядати як самостійну наукову дисципліну поряд з економікою, географією, екологією, біологією та іншими галузями знань. Формування наукових засад природокористування, на переконання провідних учених відповідного періоду, відбувалося внаслідок синтезу географічних і екологічних знань, які й сьогодні залишаються його ключовою теоретичною основою [16].

У тлумачних словниках поняття «природокористування» розкривається через низку взаємопов'язаних підходів. Його визначають як сукупність усіх форм використання природно-ресурсного потенціалу та заходів щодо його збереження; як систему продуктивних сил, виробничих відносин і організаційно-економічних форм, пов'язаних із первинним освоєнням, використанням і відтворенням об'єктів довкілля; як процес використання природних ресурсів у суспільному виробництві; як сукупність антропогенних впливів на навколишнє середовище; а також як комплексну наукову дисципліну, що досліджує загальні принципи раціонального використання природних ресурсів суспільством.

На нашу думку, наведене трактування є найбільш повним і багатовимірним, оскільки охоплює як ресурсний, так і управлінський та екологічний аспекти проблеми.

Подальший розвиток наукового розуміння природокористування зумовив його структуру та типологізацію. У межах цієї сфери, зокрема, виокремлюють такі основні напрями діяльності: • **ресурсоспоживання** — видобування й використання природних ресурсів, а також залучення компонентів довкілля як «ємності» для розміщення відходів виробництва і споживання; • **конструктивне перетворення природного середовища** — реалізація комплексних програм його трансформації, поліпшення властивостей ресурсів, захист від сти-

хійних явищ, ліквідація наслідків негативної господарської діяльності; **відновлення природних ресурсів** — здійснення заходів, спрямованих на їх регенерацію та створення умов для відтворення відновлюваних ресурсів; • **охорона життєвого середовища і природних ресурсів** — запобігання негативним наслідкам виробничої і споживчої діяльності, збереження та консервація природних ландшафтів, підтримання генетичного різноманіття біосфери; • **управління і моніторинг** — інвентаризація, облік і контроль стану ресурсів, регулювання природокористування та управління відповідними процесами.

Оригінальний підхід до класифікації природокористування сформовано в межах української наукової школи, де типологізація ґрунтується на функціях геосистем. Спираючись на цей принцип, В. І. Тимчинський і П. Г. Шищенко у 1981 р. запропонували функціональну типологію ландшафтів (геосистем), у межах якої за основними функціями виділено 12 функціональних типів, що одночасно відповідають типам природокористування:

- заповідні;
- мисливсько-промислові;
- лісогосподарські;
- рекреаційні;
- лучно-пасовищні;
- землеробські;
- водогосподарські;
- селитебні (території населених пунктів);
- шляхово-транспортні;
- промислові;
- гірничо-промислові;
- території, що не використовуються.

О.М. Маринич у 1990 році запропонував виокремлювати такі види природокористування:

галузеві, до яких належать водокористування, землекористування, лісокористування, використання мінеральних ресурсів надр тощо; комплексно-територіальні (регіональні), що охоплюють природокористування на різних просторових рівнях — планетарному, міждержавному, державному, республіканському та локальному;

природокористування в окремих секторах господарства, зокрема у промисловості, сільському господарстві, будівництві, меліорації, системі охорони здоров'я та інших сферах діяльності.

Зарубіжні дослідники розробили класифікаційну схему природокористування, у якій виділено дві основні форми — ресурсоспоживчу та ресурсозберігаючу, три базові види

— фонове, ареальне і дисперсне, а також одинадцять типів природокористування (рис. 1).

Із середини 1990-х років у науковому обігу активно утверджується концепція сталого (збалансованого) розвитку, що сприяло поширенню поняття «збалансоване» або «стале природокористування». Це поняття відображає гармонійне поєднання економічних, соціальних та екологічних складових розвитку, яке забезпечує невиснажливий характер використання природних ресурсів і узгодженість взаємодії суспільства з природним середовищем.

М.М. Паламарчук і О.М. Паламарчук у 1998 році визначили п'ять основних форм впливу суспільства на природне середовище, які фактично відповідають видам природокористування. До них належать:

ресурсоспоживання, що включає видобування природних ресурсів, експлуатацію лісів та інші форми вилучення природної сировини;

ресурсокористування, яке охоплює використання окремих природних компонентів, зокрема землекористування та водокористування;

відтворення природних ресурсів, спрямоване на їх відновлення і поліпшення, зокрема лісовідновлення та підвищення родючості ґрунтів;

охорона природи, що передбачає збереження земельних, водних та інших природних ресурсів і ландшафтних комплексів;

перетворення природного середовища, пов'язане з цілеспрямованими змінами природних умов, такими як меліорація земель, створення водосховищ та інші інженерні заходи.

Залежно від сфери господарської діяльності, у межах якої здійснюється природокористування, його поділяють на **виробниче** (зокрема промислове, сільськогосподарське та інші види, пов'язані зі створенням матеріальних благ) і **невиробниче** (рекреаційне, житлово-комунальне тощо).

Крім того, за ступенем охоплення природних об'єктів розрізняють **покомпонентне природокористування**, що передбачає використання окремих природних ресурсів (водокористування, землекористування, лісокористування тощо), і **комплексно-територіальне природокористування**, яке полягає в інтегрованому використанні природних ресурсів у межах певної території.

Об'єктом природокористування як науки є комплекс взаємовідносин між природними ресурсами, природними умовами життєдіяльності суспільства та його еколого-соціально-

економічним розвитком. Предмет природокористування полягає в оптимізації цих взаємовідносин, спрямованій на збереження та відно-

влення середовища життєдіяльності людини (О.Г. Топчів, 1996).

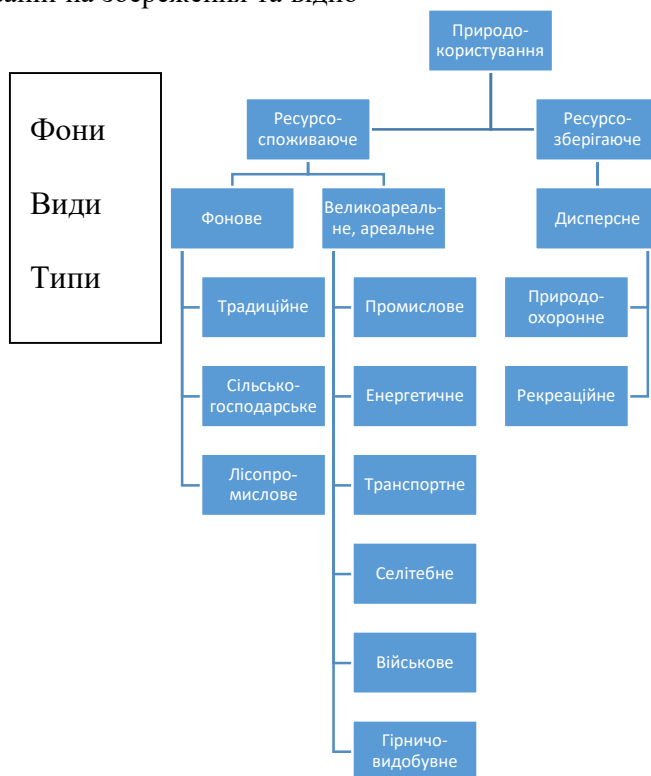

Рис.1. Класифікація природокористування за матеріалами зарубіжних авторів

Аналіз змісту категорії природокористування та існуючих типологічних підходів свідчить про важливе місце таких його видів, як рекреаційне та природоохоронне природокористування. Розвиток рекреаційного природокористування ґрунтується на концепції регіональних рекреаційних систем, а також на ідеї формування мережі національних природних і регіональних ландшафтних парків. За характером впливу на довкілля рекреаційне природокористування належить до відносно екологічно толерантних видів господарської діяльності. Це пояснюється тим, що рекреаційна сфера безпосередньо зацікавлена у збереженні високої якості природних ресурсів, які становлять основу її функціонування. Водночас рекреаційне природокористування відображає як вплив природного середовища на людину, так і зворотний вплив рекреанта на природу. Таке трактування є достатньо лаконічним і водночас відображає сутнісні аспекти взаємодії людини та природного середовища.

За М. С. Нудельманом, рекреаційне природокористування реалізує три ключові функції: **соціальну, економічну та природоохоронну**. Соціальна функція передбачає задоволення потреб населення у відпочинку, оздоровленні та взаємодії з природним середовищем,

що позитивно впливає на фізичний і психоемоційний стан суспільства.

Економічна функція насамперед пов'язана з відтворенням робочої сили: рекреаційна діяльність сприяє підвищенню працездатності населення, зростанню продуктивності праці та збільшенню ефективного фонду робочого часу. Водночас вона стимулює розвиток інфраструктури та розширення сфер зайнятості, особливо в регіонах із високим рівнем рекреаційного освоєння.

Природоохоронна функція полягає у запобіганні деградації природних рекреаційних комплексів і забезпеченні їх збереження в умовах антропогенного, зокрема рекреаційного, навантаження. На думку А. І. Бочковської, рекреаційне природокористування слід розглядати як один із різновидів взаємодії суспільства і природи, спрямований на досягнення рівноваги між науково обґрунтованими потребами суспільства у рекреації та можливостями їх задоволення за рахунок природних рекреаційних ресурсів.

Визначення рекреаційного природокористування, запропоноване іншими авторами охоплює форми і способи використання природних ресурсів та умов для організації рекреаційної діяльності. Згідно з окремими підхода-

ми, рекреаційне природокористування базується на мережі заміських парків, призначених для тривалого відпочинку і туризму, що передбачає помірне використання природних комплексів. Значну роль у такій діяльності відіграють екскурсії, а важливим чинником залишається естетична цінність природного ландшафту. На цих територіях допускаються різні види відпочинку, зокрема рибальство, купання, збирання грибів і ягід. Тут можуть розміщуватися туристичні бази, дачні поселення, мережі туристичних стежок і маршрутів. У низці країн землі рекреаційного призначення поділяють на функціональні зони, серед яких:

зона санітарної охорони — природна територія з особливим режимом охорони та господарювання, що забезпечує збереження природних лікувальних ресурсів і запобігає їх забрудненню або передчасному виснаженню;

рекреаційна зона — функціональна територія, призначена безпосередньо для відпочинку населення;

зона особистого простору — території, пов'язані зі специфікою індивідуальної поведінки людини, які у рекреації поділяють на інтимні, особисті, соціальні та громадські простори;

зона відпочинку — спеціально організована територія для масових короточасних відвідувань (здебільшого у вихідні дні), забезпечена транспортним сполученням із містом, системами водопостачання та каналізації, а також об'єктами харчування, відпочинку і розваг.

Таким чином, рекреаційне природокористування як тип належить до **дисперсного виду природокористування** і водночас є складовою **ресурсозберігаючої форми використання природних ресурсів**.

На сучасному етапі дослідження методологічних проблем рекреаційного природокористування варто звернути увагу на сутності наукових публікацій науковців Київської, Львівської, Чернівецької наукових шкіл.

Зокрема, В. Л. Петранівський і В. Й. Рутинський визначають рекреаційне природокористування як сукупність заходів, пов'язаних із використанням природних ресурсів з метою оздоровлення людини, відновлення її фізичного та психоемоційного стану, а також розширення екологічного й культурного світогляду. Така діяльність здійснюється в межах конкретних територій, що характеризуються певними природними та соціально-економічними умовами. Система рекреаційного природокористування формується під впливом зро-

стання суспільної потреби у рекреаційних послугах і рівня придатності природно-ресурсного потенціалу території до рекреаційного використання [15].

О. О. Любіцева та І. В. Кочеткова розглядають рекреаційне природокористування як цілісну систему відносин «людина (суспільство) – довкілля (природа)», що формується на певному етапі суспільного розвитку в процесі вивчення, освоєння, використання, перетворення, охорони та відтворення природно-ресурсного потенціалу територій або акваторій з метою задоволення індивідуальних і суспільних рекреаційних потреб [4]. М.М. Покогодна (2012) визначає рекреаційне природокористування як одну з провідних форм взаємодії суспільства з природним середовищем, що реалізується через систему заходів, спрямованих на освоєння, використання, перетворення, відновлення та охорону природних ресурсів, і відображає взаємозв'язки між виробництвом, населенням і довкіллям. У процесі рекреаційної діяльності природа виступає важливим чинником відпочинку й оздоровлення, забезпечуючи відновлення фізичних і психоемоційних сил людини.

Історична закономірність взаємодії суспільства і природи проявляється у поступовому зростанні масштабів антропогенного впливу на довкілля разом із розвитком економіки, що водночас супроводжується усвідомленням необхідності збереження природного середовища як основи існування людства. У цьому контексті природокористування доцільно розглядати як виробничо-наукову діяльність, спрямовану на комплексне вивчення, освоєння, раціональне використання, перетворення, відновлення та охорону природного середовища.

У публікації В.П. Руденко та С.В. Руденко (2015) здійснено кількісну оцінку міри своєрідності (унікальності) компонентної структури природно-ресурсного потенціалу (ПРП). Вона характеризує внутрішньовидові та міжвидові співвідношення (пропорції) мінеральних, водних, земельних, лісових, фауністичних і природних рекреаційних ресурсів регіонів України.

Своєрідність компонентної структури ПРП природних регіонів відображається за допомогою індексу міри несхожості. Основою для визначення рівнів своєрідності кожного регіону слугують узагальнені показники компонентної структури ПРП України в цілому. Оцінювання проведено за таксонами фізико-географічного районування України [8]

Аналіз теоретико-методологічних та но-

рмативно-правових засад рекреаційно-туристичного природокористування, природно-ресурсного потенціалу рекреаційного природокористування та історико-культурних пам'яток здійснений у колективній монографії. «Теоретичні та прикладні аспекти рекреаційного природокористування в Україні (2010) [11].

У публікації О.І. Дребет та Н.М. Клим визначено ключові інтеграційні механізми розвитку цього напрямку як стратегічний інструмент забезпечення балансу між охороною природних ресурсів, економічною ефективністю та соціальним розвитком територіальних громад. Обґрунтовано, що важливим засобом гармонізації з європейськими стандартами сталого розвитку є екотуризм, який сприяє раціональному використанню природних ресурсів, збереженню екосистем, особливо в умовах урбанізованих територій, а також активному залученню місцевого населення до управління рекреаційними зонами.

Доведено, що впровадження європейських підходів у сфері рекреаційного природокористування забезпечує узгодження потреб населення у відпочинку з економічними можливостями та вимогами охорони довкілля. Водночас ключовим чинником довгострокової стійкості рекреаційних територій визначено адаптивне управління, яке передбачає системний моніторинг стану екосистем і своєчасне реагування на зміни, що дає змогу ефективно поєднувати розвиток туризму із збереженням природного середовища.

В умовах тісної взаємодії суспільства і природи та постійного зростання потреб у відпочинку особливого значення набуває цілеспрямоване використання природних ресурсів для розвитку рекреаційної діяльності. Забезпечення такого використання рекреаційних ресурсів з метою оздоровлення населення значною мірою здійснюється через сформовану мережу національних природних і регіональних ландшафтних парків.

Реалізація концепції формування мережі національних природних парків в Україні сприяла створенню станом на 2022 рік 56 національних природних парків. Відповідно до принципів їх формування, ці об'єкти розташовуються переважно поблизу найбільш збережених природних комплексів і знаходяться у межах приблизно чотиригодинної транспортної доступності для населення великих міст. За особливостями функціонального зонування понад 55 % території таких парків рекомендовано відносити до рекреаційних зон.

Національні природні парки Поділля ори-

єнтовані на обслуговування населення таких великих міст, як Тернопіль, Хмельницький, Вінниця, Чернівці, Івано-Франківськ, Львів і Рівне, а також інших міст, що розташовані в межах доступності принаймні до одного з п'яти національних природних парків Поділля (зокрема Луцька та Житомира).

Основними завданнями розвитку рекреаційних територій у межах такого підходу є:

- стимулювання економічного розвитку шляхом залучення інвестицій у рекреаційну інфраструктуру та підтримка місцевого підприємництва;
- підвищення добробуту населення через створення нових робочих місць і поліпшення якості життя в рекреаційно розвинених регіонах;
- запровадження демократичних механізмів участі громадськості у прийнятті рішень щодо розвитку територій, зокрема через публічні обговорення, громадські ініціативи та партнерські проекти;
- збереження та популяризація культурної спадщини, включаючи відродження традиційних ремесел, мистецтва та охорону історичних пам'яток
- підтримання та поліпшення екологічного стану територій шляхом впровадження екологічних стандартів, збереження біорізноманіття, відновлення природних ландшафтів і контролю якості води та повітря.

Екологічна стійкість як основа рекреаційного природокористування передбачає організацію діяльності, спрямованої на раціональне використання природних ресурсів для відпочинку, оздоровлення та відновлення фізичних і духовних сил людини. Така діяльність охоплює різні форми рекреації, зокрема туризм, екскурсійну діяльність і санаторно-курортне лікування.

Ключовим чинником розвитку рекреаційного природокористування є забезпечення екологічної стійкості, що сприяє збереженню біорізноманіття та підтриманню стабільності природних екосистем у процесі рекреаційної діяльності. Для досягнення цієї мети необхідно:

- раціонально планувати туристичні маршрути створювати екологічні стежки з мінімальним антропогенним впливом на довкілля;
- регулювати рекреаційне навантаження шляхом нормування кількості відвідувачів на природоохоронних територіях;
- впроваджувати енергоефективні та екологічно безпечні технології у рекреаційній інфраструктурі.

Важливу роль у забезпеченні екологічно збалансованого рекреаційного природокористування відіграє екологічна освіта та просвітництво рекреантів, спрямовані на формування відповідального ставлення до природи та дотримання принципів сталого розвитку. Такий підхід дозволяє зменшити антропогенний вплив і забезпечити довгострокове збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь.

Другим важливим аспектом розвитку рекреаційного природокористування є соціально-економічний, який підкреслює його значення для суспільства та економіки. Рекреаційна діяльність сприяє створенню робочих місць, розвитку інфраструктури (зокрема доріг, готелів, закладів харчування) та підвищенню якості життя місцевого населення. Особливе значення має розвиток екотуризму, який не лише забезпечує економічні вигоди, а й підтримує місцеві традиції та ремесла. Важливим є також залучення місцевих громад до управління рекреаційними ресурсами та розподілу отриманих прибутків, що сприяє зміцненню економіки регіону та соціальній згуртованості.

Третім аспектом є управлінський, який передбачає скоординовану взаємодію між органами державної влади, бізнесом, науковими установами та громадськими організаціями з метою забезпечення сталого розвитку рекреаційного природокористування. Ефективне управління включає розроблення стратегій, що враховують потреби суспільства та необхідність збереження природного середовища, а також постійний моніторинг стану екосистем і природних ресурсів. Адаптивне управління дає змогу оперативно реагувати на зміни екологічної ситуації або соціально-економічних умов, зокрема шляхом коригування туристичних потоків чи впровадження нових правил використання територій.

Європейські стандарти розвитку рекреаційного природокористування ґрунтуються на принципах сталості, що передбачають гармонійне поєднання рекреаційної діяльності, економічного розвитку та збереження природного середовища. Завдяки розвитку екотуризму, активному залученню місцевих громад і налагодженню ефективного управління забезпечується довгострокова стійкість рекреаційних зон та збереження природної спадщини для майбутніх поколінь.

Комплексний розвиток рекреаційних територій має передбачати не лише збереження, а й окультурення природних ландшафтів, підтримання їх біорізноманіття та забезпечення екологічної рівноваги. Водночас важливо дося-

гти соціальної гармонії між місцевими жителями та відпочивальниками шляхом розвитку інфраструктури, що задовольняє потреби обох груп.

Концептуальні аспекти розвитку рекреаційного природокористування відображено на рис. 2.

Розглянемо зміст поняття «рекреаційний потенціал» у контексті середовищного підходу. Рекреаційний потенціал території трактується як сукупність умов і ресурсів, що забезпечують розвиток рекреаційно-туристичної діяльності. У межах традиційних підходів основна увага приділяється ресурсній оцінці компонентів, які формують базу рекреації та туризму. Водночас таке трактування значною мірою має теоретичний характер, оскільки дискусійними залишаються не лише принципи й методи оцінювання умов і ресурсів рекреаційної діяльності, а й їхній склад та характер взаємодії [12, 13].

Багато чинників, що визначають ресурсні можливості рекреації, тривалий час залишалися поза належною увагою дослідників. Прикладом може бути рекреаційна інфраструктура, яку лише відносно недавно почали розглядати як важливий фактор розвитку туристичної діяльності. У наукових дослідженнях рекреаційного потенціалу територій простежується поступове ускладнення його компонентної структури: традиційний поділ туристичних ресурсів на природні та історико-культурні згодом істотно розширився завдяки включенню соціально-економічних складових.

На думку хорватського дослідника Едварда Кушена, до ресурсів доцільно відносити також «туристичні атракції», які поділяються на реальні та потенційні. Фактори, що формують рекреаційний потенціал території, зазвичай поділяють на дві групи. До першої належать прямі фактори, які безпосередньо використовуються у процесі рекреаційного природокористування (розміщення туристів, організація обслуговування, туристичні дестинації). Друга група охоплює непрямі (опосередковані) фактори, що формують більш або менш сприятливі умови для рекреаційної діяльності. До них належать географічне положення території, транспортна доступність, рівень розвитку соціальної інфраструктури, ступінь заповідності території, якість просторового планування, естетичний стан забудови, вулиць і парків, а також рівень політичної стабільності.

З метою чіткого змістового розмежування цих категорій доцільно застосовувати дворівневу термінологічну систему: прямі

складові рекреаційного потенціалу визначати традиційними поняттями «умови» та «ресур-

си», а непрямі складові — поняттями «передумови» і «чинники».

Рис.2. Концептуальні аспекти розвитку рекреаційного природокористування

Поряд із загальною інтегральною оцінкою рекреаційного потенціалу середовища доцільно здійснювати рекреаційні оцінки окремих його складових, зокрема природного, соціального, культурно-історичного, економічного та техногенного середовищ.

Висновки та перспективи використання результатів дослідження. Таким чином, методологія рекреаційного природоко-

ристування, на думку автора, представляє собою систему підходів, принципів та методів, спрямованих на оптимальне використання природних ресурсів для відпочинку та оздоровлення населення. Вона враховує оцінку рекреаційного потенціалу, невиснажливе стале природокористування, забезпечення стійкості геосистем та збереження їх для майбутніх поколінь.

Література;

- Бейдик О. О. Рекреаційно-туристичні ресурси України. Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2001. 395 с.
- Дребот О.І., Клим Н.М. Концептуальні аспекти розвитку рекреаційного природокористування в контексті євроінтеграційних процесів. Збалансоване природокористування, 2025, № 1. С. 26-31 [Doi: 10.33730/2310-4678.1.2025.324373](https://doi.org/10.33730/2310-4678.1.2025.324373)
- Льбіна М.В., Шпильова Ю.Б.. Методологічні засади класифікації територій за показниками рекреаційного природокористування. Український географічний журнал. Київ 2021.С. 54-62 <https://doi.org/10.15407/ugz2021.03.054>
- Любіцева О. О., Кочеткова І.В. Теоретичні та прикладні питання рекреаційно-туристичного природокористування в столичному місті. Київ: Проблеми матеріальної культури Географічні науки, 2016. С.
- Оцінка туристично - рекреаційного потенціалу регіону : монографія [Текст] / ред. В. Г. Герасименко. Одеса: ОНЕУ, 2016. 262 с.
- Покоłodна М.М. Рекреаційна географія. Харків: ХНАМГ, 2012. 275 с.
- Ресурсний потенціал регіону : навч. посіб. [Текст] / за заг. ред. М. К. Орлатого. Київ : НАДУ, 2014. 724 с.
- Руденко В. П., Руденко С.В. Оцінка міри своєрідності (унікальності) структури природно-ресурсного потенціалу природних регіонів України. Український географічний журнал № 1, 2015 С.27-32 [DOI: https://doi.org/10.15407/ugz2015.01.027](https://doi.org/10.15407/ugz2015.01.027)
- Сич В. А., Коломієць К. В. Рекреаційні складові у плануванні території регіону Українського Причорномор'я. Вісник Одеського національного університету. Серія Географічні та геологічні науки. Одеса, 2015. Том 20. Вип. 2. С. 121–132. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu>
- Стафійчук В.І. Рекреалогія : навчальний посібник для вузів К. :Альтерпрес, 2006 . 263 с.
- Теоретичні та прикладні аспекти рекреаційного природокористування в Україні: монографія К. Кілінська, В. Руденко, Н. Аніпко, Н. Андрусак, Н. Коновалова та ін. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2010. 250 с.
- Топчів О. Г. Мальчикова Д. С., Пилипенко І. О., Яворська В. В.. Методологічні основи географії: Ландшафтна оболонка Землі. Довкілля: навч. посіб. Херсон: Гельветика, 2018. 348 с.
- Топчів О. Г., Сич В. А., Яворська В. В. Концепція рекреаційного середовища регіону та її понятійно-термінологічне структурування. Вісник ОНУ. Сер.: Географічні та геологічні науки. 2020. Т. 25, вип. 1(36) С.157 – 171. DOI: [https://doi.org/10.18524/2303-9914.2020.1\(36\).205177](https://doi.org/10.18524/2303-9914.2020.1(36).205177)
- Туниця Т.Ю. Збалансоване природокористування: національний і міжнародний контекст. Київ :Знання, 2006. 300 с.
- Туристичне краєзнавство : навч. посіб. / В. Л. Петранівський, М. Й. Рутинський ; Заставний Ф.Д., ред. - 2-ге вид., випр. - К. : Знання, 2008. - 575 с.

16. Царик Л.П. Природокористування: об'єкт, предмет, завдання/ Природокористування. Навчальний посібник Тернопіль: Науково-видавничий відділ ТНПУ, 2015, С.4-13.
17. Царик П.Л., Царик Л.П. Щодо функціонально-планувальної мережі елементів регіональної туристсько-рекреаційної системи. Наукові записки ТНПУ. Серія: географія. Тернопіль: СМП «ТАЙП», 2014. №1. С. 139-145.
18. Kuśen E. A system of tourism attractions [Текст] / Tourism, 2010. Vol. 58(4). P. 409–424.
19. Leiper N. The Framework of Tourism: Towards a Definition of Tourism, Tourist, and the Tourist Industry [Текст] / Annals of Tourism Research, 1979. Vol. VI (4). P. 390–407.

References:

1. Beidyk O. O. Rekreatsiino-turystychni resursy Ukrainy. Metodolohiia ta metodyka analizu, terminolohiia, raionuvannia: Monohrafiia. Kyiv: VPTs "Kyivskiy universytet", 2001. 395 s.
2. Drebot O.I., Klym N.M. Kontseptualni aspekty rozvytku rekreatsiinoho pryrodokorystuvannia v konteksti yevrointehratsiinykh protsesiv . Zbalansovane pryrodokorystuvannia, 2025, № 1. S. 26-31 DoI: 10.33730/2310-4678.1.2025.324373
3. Iliina M.V., Shpylova Yu.B.. Metodolohichni zasady klasyfikatsii terytorii za pokaznykamy rekreatsiinoho pryrodokorystuvannia. Ukrainyskyi heohrafichnyi zhurnal. Kyiv 2021.S. 54-62 <https://doi.org/10.15407/ugz2021.03.054>
4. Liubitseva O. O., Kochetkova I.V. Teoretychni ta prykladni pytannia rekreatsiino-turystychnoho pryrodokorystuvannia v stolychnomu misti. Kyiv: Problemy materialnoi kultury Heohrafichni nauky, 2016. S.
5. Otsinka turystychno - rekreatsiinoho potentsialu rehionu : monohrafiia [Tekst] / red. V. H. Herasymenko. Odesa: ONEU, 2016. 262 s.
6. Pokolodna M.M. Rekreatsiina heohrafiia. Kharkiv: KhNAMH, 2012. 275 s.
7. Resursnyi potentsial rehionu : navch. posib. [Tekst] / za zah. red. M. K. Orlatoho. Kyiv : NADU, 2014. 724 s.
8. Rudenko V. P., Rudenko S.V. Otsinka miry svoieridnosti (unikalnosti) struktury pryrodno-resursnoho potentsialu pryrodnykh rehioniv Ukrainy. Ukrainyskyi heohrafichnyi zhurnal № 1, 2015 S.27-32 DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2015.01.027>
9. Sych V. A., Kolomiets K. V. Rekreatsiini skladovi u planuvanni terytorii rehionu Ukrainskoho Prychornomia. Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Serii Heohrafichni ta heolohichni nauky. Odesa, 2015. Tom 20. Vyp. 2. C. 121–132. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu>
10. Stafichuk V.I. Rekreatsiina : navchalnyi posibnyk dlia vuziv K. :Alterpres, 2006 . 263 s.
11. Teoretychni ta prykladni aspekty rekreatsiinoho pryrodokorystuvannia v Ukraini: monohrafiia K. Kilinska, V. Rudenko, N. Anipko, N. Andrusiak, N. Konovalova ta in. Chernivtsi: Chernivetskyi natsionalnyi universytet imeni Yurii Fedkovycha, 2010. 250 s.
12. Topchiiev O. H. Malchykova D. S., Pylypenko I. O., Yavorska V. V.. Metodolohichni osnovy heohrafii: Landshaftna obolonka Zemli. Dovkillia: navch. posib. Kherson: Helvetyka, 2018. 348 s.
13. Topchiiev O. H., Sych V. A., Yavorska V. V. Kontseptsii rekreatsiinoho seredovyscha rehionu ta yii poniatino-terminolohichne strukturuвання. Visnyk ONU. Ser.: Heohrafichni ta heolohichni nauky. 2020. T. 25, vyp. 1(36) S.157 – 171. DOI: [https://doi.org/10.18524/2303-9914.2020.1\(36\).205177](https://doi.org/10.18524/2303-9914.2020.1(36).205177)
14. Tunytsia T.Iu. Zbalansovane pryrodokorystuvannia: natsionalnyi i mizhnarodnyi kontekst. Kyiv :Znannia, 2006. 300 s.
15. Turystychno kraieznavstvo : navch. posib. / V. L. Petranivskiy, M. Y. Rutynskiy ; Zastavnyi F.D., red. - 2-he vyd., vypr. - K. : Znannia, 2008. - 575 s.
16. Tsaryk L.P. Pryrodokorystuvannia: ob'iekt, predmet, zavdannia/ Pryrodokorystuvannia. Navchalnyi posibnyk Ternopil: Naukovo-vydavnychiy viddil TNPU, 2015, S.4-13.
17. Tsaryk P.L., Tsaryk L.P. Shchodo funktsionalno-planuvальної мережі елементів регіональної туристсько-рекреаційної системи. Наукові записки ТНПУ. Серія: географія. Тернопіль: СМП «ТАЙП», 2014. №1. С. 139-145.
18. Kuśen E. A system of tourism attractions [Tekst] / Tourism, 2010. Vol. 58(4). P. 409–424.
19. Leiper N. The Framework of Tourism: Towards a Definition of Tourism, Tourist, and the Tourist Industry [Текст] / Annals of Tourism Research, 1979. Vol. VI (4). R. 390–407.

Надійшла до редакції 18.02.2026 р.

Прийнята до друку 18.03.2026 р.

Оублікована 02.04.2026 р.

